

«БД 020800- Археология және этнология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Мургабаев Сағынбай Серикбаевичтің «Үлкен Қаратау петроглифтері» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің

СЫН-ШІКІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы) 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	Ғылыми жұмыс «Қазақстан-2050» Стратегиясында көрсетілген ұлттық даму жоспарларына сәйкес келеді. Сондай-ақ, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Түркістандағы Ұлттық құрылтайда жасаған баяндамасының үшінші бағытында «Біз мәдени мұрамызды жан-жақты дәрiптеуiмiз қажет» деп атап өткен тарих пен мәдениеттi насихаттау туралы идеясымен ұштасып жатыр. Ұсынылып отырған диссертация Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 «Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысының 3 тарауына сәйкес, Жоғары техникалық комиссияның 2023-2025 жылдарға арналған ғылымды дамытудың 10 басым бағытының бірі болып бекітілген «Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер» бағытына сай келеді.
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Зерттеу жұмысы ғылымға елеулі үлесін қосады. - Үлкен Қаратау жотасында соңғы оншақты жылдың көлемінде ХҚТУ археология ғылыми-зерттеу орталығының археологиялық экспедициясының барлау, зерттеу жұмыстары барысында автордың қатысуымен 70-ке жуық жартас суреттері бар ескерткіштердің жаңа орындары анықталып отыр. Осы ескерткіштердің арасынан диссертацияға төрт табиғи-географиялық аймаққа бөліп қарастырылған Қаратаудың әр аймағынан жалпы 25 ескерткіш таңдалып ғылыми айналымға енгізілген. - Таңдалған нысандардың қазіргі таңдағы тарихи топографиясын кешенді түрде көрсету мақсатында жартас суреттері бар ескерткіштердің таралу аймағын айқындайтын топокарта жасалған.

			<p>- Жартас суреттерін зерттеу жұмыстарының әдістік-әдістемелік мәселесіндегі бұрыннан белгілі және жаңаша заманауи зерттеулерге тоқталып, бұл ескерткіш түрін іздестіру, тіркеу, құжаттау, мерзімін анықтау сияқты бірнеше сатылы зерттеулердің қарастырылып отырған аймаққа тиімділігін ашып көрсеткен;</p> <p>- Аймақтың қазіргі таңға дейінгі қалыптасқан б.з.д. II м.ж. ортасы депкөрсетілген хронологиялық шегараларына, анықталған жаңа материалдардың негізінде ауданның ең ежелгі бейнелерінің мерзімдік көрсеткіштеріне б.з.д. III м.ж. соңы мен б.з.д. II м.ж. басы деген толықтырулар енгізілген.</p> <p>2.1. Қосады, ашылған.</p>
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	<p>Мургабаев Сағынбай Серикбаевичтің диссертациялық жұмысты өзі жазу деңгейі жоғары. Диссертацияның негізгі бөлігі автордың жүргізген далалық зерттеу жұмыстарынан тұрады. Ғылыми әдебиеттер мен мұрағаттық құжаттар сараланып, талданып берілген.</p> <p>3.1 Жоғары</p>
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.	<p>Диссертация өзектілігінің негіздемесі негізделген. Оларға тоқталсақ: Мысалы, бұған дейінгі зерттеулерде қарастырылып отырған аймақтың ең ежелгі жартас суреттері жасы б.з.д. II м.ж. 2 жартысы деп көрсетілген болса, жаңа материалдар негізінде олардың алғашқылары б.з.д. III м.ж. соңы мен б.з.д. II м.ж. басы екендігі анықталып отыр. Тіпті соңғы жылдары зерттеулер барысында тас дәуірінің соңғы кезеңімен шектелуі мүмкін ескерткіштерді анықтаған. Сонымен қатар, бірнеше мыңдаған жартас суреттері арасынан осы аймақтарға тән, жергілікті бейнелеу үрдісінің негізінде дамыған образдар мен сарындарды бөліп көрсетіп, олардың пайда болуы мен даму кезеңдерін ашып көрсеткен. Осы сараптаманың негізінде көршілес аудандармен болған байланыстардың кезеңдерін ашып көрсету барысында өлкенің ғылыми тұжырымдалған тарихи-мәдени келбеті ашылады. Жаңадан толықтырылып отырған сюжеттер мен көріністердің негізінде олардың ішкі мәні мен семантикасын талдауды жаңа қырынан қарастырып, ежелгі тұрғындардың рухани өміріндегі дүниетанымы мен мифологиялық түсініктерін бәз қалпында түсіндіруге, сондай-ақ, кейінгі кезеңдермен арадағы рухани сабақтастықты ашып көрсетуде құнды мағлұмат болып табылатындықтан, бұл тақырыпты зерттеу өзекті болып табылады. Бұл жинақталған жартас суреттеріндегі жаңа мәліметтер еліміздің Евразия құрлығындағы тарихи орнын айқындай түседі.</p> <p>4.1 Негізделген</p>

		<p>4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды 	<p>Диссертациялық жұмыс мазмұны мен оның тақырыбын толығымен ашады. Диссертация екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде кіріспе, қысқартулар мен белгілеулер, төрт тарау, қорытынды мен пайдаланған әдебиеттердің тізімінен және жеті қосымшадан тұрады. Барлық тараулар бір-бірімен логикалық тұрғыда байланыса, тақырыптың мақсаты мен міндеттерін ашады. Ғылыми нәтижелері мен жасалған тұжырымдары, зерттеудің ғылыми мазмұнын айқындау сәйкестігімен сипатталады.</p> <p>4.2 Айқындайды</p>
		<p>4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді 	<p>Диссертация мақсаты мен міндеттері тақырыбына сәйкес келеді.</p> <p>Мақсаты: Қаратау жотасының жартас суреттерінің осы күнге дейінгі зерттелу тарихына толық шолу жасау; археологияның петроглифтану петроглифтану саласындағы зерттеулердің, құжаттаудың бұрыннан қалыптасқан және заманауи әдістемелік мәселелеріне шолу жасау жайлы ой-пікірлердің қалыптасуын талқылау; Қаратау өңірінде соңғы жылдары жиналған жартас суреттеріне байланысты материалдарды жинақтап, талдау жасау; аймақтың тасқа салынған суреттерінің басқа аймақтармен ұқсастықтары мен ерекшеліктерін ашып көрсету; жинақталған материалдардың негізінде аймақтың жартас суреттеріндегі хронологиялық шеңберлерін бөліп көрсету; Қаратау аймағына тән бейнелердің пайда болуы мен даму кезеңдерін анықтау; Қаратау жотасы мен іргелес аймақтардың жартас суреттерінің бейнелеу үрдісінің сақ-скиф кезінің аң стиліне қосқан үлесін ашып көрсету; бейнелер мен көріністерге сараптама жасай отырып ішкі мағынасын, семантикасын ашып көрсету; осының негізінде басқа аймақтарға тән болуы ықтимал байланыстар мен ықпалдарын ашып көрсету.</p> <p>Міндеттер: - Үлкен Қаратаудың жартас суреттерінің зерттелу деңгейіне шолу жасау; - жартас суреттерін зерттеу жұмыстарының әдістік-әдістемелік мәселесіндегі бұрыннан қалыптасқан эмпирикалық және жаңаша заманауи зерттеулерге тоқталып, олардың қарастырылып отырған аймаққа қаншалықты тиімділін ашып көрсету; - Үлкен Қаратау жотасының жартас суреттері бар ескерткіштердің зерттелу деңгейі мен тарихи-географиялық шағын аймақтарға бөліп қарастыру, толық сипаттамасын келтіру; - аймақтың жартас суреттері арасында қола, ерте темір, ортағасырлық бейнелерді жеке топтастырып қарастыру; - көрші өлкелердің бейнелеу өнерімен (соның заттай деректерді қоса) салыстырмалы түрде негізгі материалдар бойынша аймақтың ежелгі</p>

		<p>жартас суреттерінің пайда болу кезеңдеріне толықтырулар енгізіп, мерзімдік шегараларын бөліп көрсету;</p> <ul style="list-style-type: none"> - аймақтың жартас суреттеріне саралау негізінде ежелгі кезеңдер арасындағы тарихи сабақтастықты ашып көрсету; - аймақтың жергілікті үрдісте дамыған өзіне тән бейнелеу үлгісін анықтау; - Қаратау петроглифтеріндегі негізгі сарындар мен стилистикалық тұрғыдан сақ-скиф өнеріндегі аң стилінің қалыптасуына қосқан үлесін ашып көрсету; - алынған мағлұматтар нәтижесінде ежелгі тұрғындардың рухани дүниетанымын қайта жаңғыртып, ежелгі, ортағасырлық мәтіндер, этнографиялық материалдармен салыстыра отырып тарихи сабақтастықты ашып көрсету. <p>4.3 Сәйкес келеді</p>
		<p>4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <u>толық байланысқан</u>; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ
		<p>4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <u>сыни талдау бар</u>; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген
		<p>Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған. Жарияланған және далалық зерттеулер деректері бойынша сыни талдау жасаған. Негізгі дерек көзі ретінде 1998 жылдан бүгінгі күнге дейін Үлкен Қаратау жартас суреттерін зерттеудің нәтижесінде ашылған үлкенді-кішілі жаңа ескерткіштердің арасынан 25 орынның материалдары енгізілген. Сонымен қатар, Арпаөзен, Қойбағар, Жыңғылшық сияқты бұрыннан белгілі ескерткіштердің материалдары және де жарияланған көптеген ғылыми мағлұматтар пайдаланылған.</p> <p>4.5 Сыни талдау бар.</p>
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	<p>5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) толығымен жаңа; 2) <u>жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады)</u>; 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)
		<p>Диссертация жұмысының ғылыми нәтижелері мен қағидаттары жаңа болып табылады. Мысалы, мерзімдік сараптаманың негізінде қола, ерте темір, ертеортағасырлық кезеңдерінде аталмыш ауданмен басқа аймақтардың арасындағы байланысты жартас суреттерінің материалдары арқылы анықтап көрсеткен. Үлкен Қаратаудың жартас суреттері өз бастауын қола дәуірінен алатын кейбір образдар мен стилистикалық өзгерістерді саралай отырып сақ-скиф өнеріндегі аң стилінің қалыптасуына қосқан үлесі көрсеткен. Жартас суреттерінде кездесетін</p>

			кейбір көріністерді ежелгі және ортағасырлық мифологиялық мәтіндермен, сондай-ақ, бірқатар этнографиялық материалдарымен жаңа қырынан салыстыра отырып, сараптап, аймақтың ежелгі тұрғындарының рухани дүниетанымына байланысты жаңа деректер берген. 5.1 Толығымен жаңа
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) <u>толығымен жаңа</u> ; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертацияның қорытындыларын жаңа деп айтуға болады. Автордың қатысуымен 70-ке жуық жартас суреттері бар ескерткіштердің жаңа орындары анықталып отыр. Осы ескерткіштердің арасынан диссертацияға төрт табиғи-географиялық аймаққа бөліп қарастырылған Қаратаудың әр аймағынан жалпы 25 ескерткіш таңдалып ғылыми айналымға енгізілді. Бұл өз кезегінде диссертацияның қорытындыларының толығымен жаңа деп қарастыруға мүмкіндік береді. Жартас суреттерінде кездесетін кейбір көріністерді ежелгі және ортағасырлық мифологиялық мәтіндермен, сондай-ақ, бірқатар этнографиялық мағлұматтармен салыстыра отырып сараптап, аймақтың ежелгі тұрғындарының рухани өміріне байланысты бірқатар жаңаша көзқарастар мен тұжырымдар келтірілген. 5.2 Толығымен жаңа
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертациялық жұмыс «6D020800 – Археология және этнология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған және гуманитарлық бағыт бойынша әзірленгендіктен, техникалық, технологиялық, басқару шешімдерін талқылауды мақсат етпейді.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде <u>негізделген</u> /негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)	Диссертациялық жұмыста көрсетілген барлық қорытындылары ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді ме? 1) <u>дәлелденді</u> ; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді	7.1 қорғауға шығарылған негізгі қағидаттары толығымен дәлелденген; 7.2 тривиалды емес; 7.3 қағидаттар жаңа; 7.4 қолданылу деңгейі кең; 7.5 Мақалада дәлелденген. Диссертациялық жұмыстың басты мәселелері мен негізгі қорытындылары бойынша 13 ғылыми мақала жарық көрді. Оның ішінде Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім

		<p>7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) <u>жоқ</u></p> <p>7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ</p> <p>7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) <u>кең</u></p> <p>7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ</p>	<p>министрлігі, Ғылым және жоғары білім саласындағы бақылау комитеті бекіткен тізімдегі басылымдарда 5 ғылыми мақала, халықаралық және республикалық конференцияларда 4 мақала, «Scopus» ақпараттық базасына кіретін журналдарда 3 мақала жарияланды, РИНЦ базасына кіретін журналда 1 мақала.</p>
8.	Дәйектілік принципі Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	<p>8.1 Әдістеменің таңдауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) ия; 2) жоқ</p> <p>8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ</p> <p>8.2 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен</p>	<p>Диссертация дайындау барысында әдістеменің таңдауы негізделген немесе әдіснама нақты жазылған. Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан Үлкен Қаратау жотасын жеке аймақ ретінде қарастырғандықтан жартас суреттерін топтау, жүйелеу диссертациялық жұмыстың негізгі зерттеу әдісі ретінде тарихи салыстырмалы талдау жасалған. 8.1 Ия.</p> <p>Ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелері пайдаланылған. Бұрын аймақтың жартас суреттерінде кездеспеген қола дәуірі, ерте темір дәуірінің басқа кезеңдеріне жататын бейнелер, тұтас сюжеттер мен композицияларға да талдаулар жасалынып, олардың кейбіреулерін заттық үлгілермен салыстырып мерзімін анықтау, әсіресе, С-14 сынама нәтижелері бар ескерткіштермен бірге қарастыру заманауи әдістер қарастырылған. Мысалы, автордың жетекшілігімен болжамды түрде қазылған көлемді обаларының бірінен алынған С14 радиокарбондық сынаманың мерзімдеу көрсеткіші б.з.д. VII ғ. басына сәйкес болып отыр. Ал Шимайлы археологиялық кешеніндегі зерттеулер барысындағы обалардағы қазбадан алынған С14 радиокарбондық сынамасы б.з.д. IV басы мен б.з.д. II басы деген нәтиже берген. Автор бұндай сынамалардың нәтижесінде жеке бір нысанның ішіндегі жартас суреттерінің стратиграфиясын жасауға мүмкіндіктер ашылады деп есептейді. 8.2 Жоқ.</p> <p>Иә, теориялық тұжырымдар зерттеулермен дәлелденген және расталған. 8.2 Ия.</p>

		дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ	
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған, диссертацияны жазу барысында 230 ғылыми әдебиет пайдаланылған. 8.4. Расталған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз	Пайдаланған әдебиеттер тізімі 230 библиографиялық сипаттамадан тұрады. Тақырыпқа сай мұрағаттық материалдары, диссертациялық жұмыстар, ғылыми мақалалар мен еңбектер тізімі ұсынылған 8.5. Жеткілікті.
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жоқ	Археология ғылымының бір саласы болып табылатын жартас суреттері бар нысанның қарастырылып отырған аймақ көлемінде әлі де болса толық зерттелмегендігін көріп отырмыз. Жартас суреттері бар нысанның саны көбейген сайын олардың берер ақпараттық мәліметтері де көбейе түсетіндігі заңдылық. Әсіресе, қола дәуірі мен ерте көшпенділер кезеңіне байланысты ескерткіштер саны өте көп. Автор қола дәуірінің жартас суреттерінің мерзімдік шекараларын ашып көрсетуде соңғы жылдары анықталған қола дәуірінің жерлеу орындарындағы қазба жұмыстарының нәтижелері де қосалқы дәлел ретінде көрсеткен. Олар Сауысқандық, Шалабай, Дәуітбайсаз петроглифтерінің қасындағы Бағаналы қорымы, Қарасүйір қорымы, Майдантал петроглифтері жанындағы Жасажырық қорымдары. Ал сақ дәуірінің алғашқы кезеңдеріне тән материалдарды Жетітөбе қорымының нәтижелері де көрсетіп отыр. Сондықтан бұл жұмыс белгілі бір дәрежеде өлкенің ежелгі кезеңдерге байланысты тарихи бетпердесін қалпына келтіруге жаңа материалдардың негізінде алғашқы қадамдар деп есептеуге болады. 9.1. Ия.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ	Зерттеудің нәтижелері қола, ерте темір, ортағасырлық кезеңдердегі Үлкен Қаратаудың жартасқа бейнелеу өнері жайлы топтама еңбектер мен оқулықтар жазуда, жоғарғы оқу орындарына арналған арнайы курстарды оқытуда, тарихи ескерткіштердің аймақтық маршруттарын ұйымдастыруға, әртүрлі маңыздылықтағы аймақ тарихына байланысты көрмелер ұйымдастыруға пайдаланылуы мүмкін.

		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	9.2. Ия. Тәжірибелік ұсыныстар толығымен жаңа. Келешекте осы диссертацияны негізге ала отырып авторлық ғылыми монография әзірлеп, жариялауға болады. 9.3. Толығымен жаңа.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Қорғауға ұсынылып отырған жұмыстың академиялық жазу сапасы жоғары. Тілі жатық, сала бойынша ғылыми терминдерді жақсы меңгергені анық байқалып тұр. 10. Жоғары

Қорытынды: Докторант Мургабаев Сағынбай Серикбаевичтің философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған «Үлкен Қаратау петроглифтері» тақырыбындағы диссертациясы ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің талаптарына сәйкес орындалған, толық аяқталған жұмыс және «Дәрежелер беру қағидаларының» 2-тарауында көрсетілген диссертациялық талаптарға толығымен сәйкес келеді деп есептеймін. Сол себепті докторант Мургабаев Сағынбай Серикбаевичке «8D02208-Археология және этнология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беру туралы шешімді толық қолдаймын.

Ә.Х. Марғұлановтың Археология институтының
Астана филиалы директоры, философия докторы (PhD)

Handwritten signature of A. A. Tazekeshev

Ә.Ә. Тәжекеев